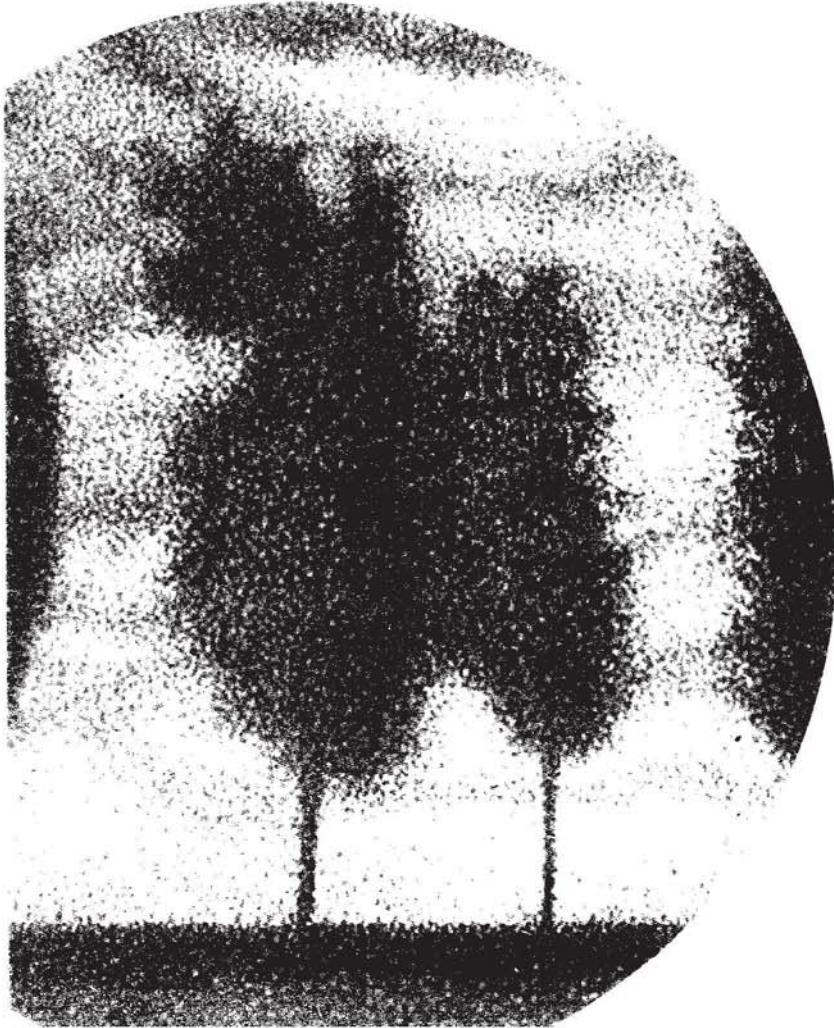

Yüz yıl önce Türkiye'de Eğitimin sorunları

ABDULHAMİT KIRMIZI

Dr., Siyaset, Ekonomi ve Toplum Araştırmaları Vakfı (SETA)

Osmanlı Devleti'nin son zamanlarında önemli görevlerde bulunmuş bir devlet adamı olan Avlonyalı Ferid Paşa, Mart 1898 ile Kasım 1902 tarihleri arasında Konya'da valilik yapmıştır. O zamanlar bugünkü Antalya, Isparta, Burdur ve Niğde illerini de kapsayan bu büyük vilayetteki eğitim ve öğretim kurumlarının iyileştirilmesi için önemli çalışmalar yapan valinin saraya yazdığı uzun bir rapor,¹ yeni bir yüzyılın eşliğinde bulunan Anadolu'daki eğitim imkanları hakkında önemli bilgiler vermektedir. Yüz yıl sonra hangi sorunların baki kaldığını görmek açısından da önemi bulunan bu rapor, 25 Eylül 1901'de yazılmıştır.

Vali Ferid Paşa bu layihasında Avrupa ülkelerindeki durum ile karşılaştırmalar yapmakta, devletin yalnızca göz önünde bulunan İstanbul'daki okullara önem verdiğini vurgulamakta ve taşradaki okulların içler acısı halini or-

taya koymaktadır. Taşradaki eğitim müesseselerinin bu halinden kaynaklanan sorunlar çığ gibi büyümekte ve başka yazışmalara da neden olmaktadır. Mesela, taşradaki medreselerin perişan halinden dolayı gençlerin tahsillerini tamamlamak üzere İstanbul'a akın etmeleri üzerine vilayetlere bu göçü önlemlerini isteyen bir irade gönderilmiştir. Tamire muhtaç taşra medreselerinin tamirini ve müderrisleri bulunmayan medreselere hocalar tayinini emreden bu irade-i seniyye "*talebenin ikmal-i tahsil için Dersaadet'e azimet ve ihtiyar-ı külfet etmelerine mahal bırakılmaksızın herhalde taşra medreselerinde temin-i tahsillerine itina edilmesi*"ni emretmekteydi. Bu talimatı kendisine bağlı sancak ve kazalara gönderen Konya Valisi Ferid Paşa şöyle bir ilavede bulunmuştur: "*Bundan böyle ikmal-i tahsil için buradan Dersaadet'e gitmek isteyen talebe-i 'ulûma murûr tezkiresi verilmesi lüzum-ı katî'ası Vilayet Nüfus Nezaretine bir tezkire-i mahsusa-i mahremane ile ihtar edilmiştir.*" Vali Ferid Paşa, Konya'dan İstanbul'a medrese tahsili için kimsenin gitmediğini cevaben belirttiikten sonra, asıl sorunu saraya gönderdiği bir yazıda dile getirmiş, İstanbul'a yüksekokullarda okumak için gidildiğini ve bunu önlemenin tek yolunun taşrada da Darülfünun, Mekteb-i Hukuk, Mekteb-i Nüvab, Darülmualimîn gibi yüksek öğretim müesseselerinin kurulması olduğunu merkeze ihtar etmiştir (BOA, Y.PRK.UM 59/6, 1320 Ra 16/ 22.6.1902). Aynı tarihlerde diğer vilayetlerden de medreselerin durumunu anlatan ve medrese talebesinin İstanbul'a gitmesinin önleneyeceğini, gitmiş olanların da geri getirileceğini temin eden yazılar gönderilmiştir. İstanbul'a taşradan medreselilerin gelmesini önlemek ve böylece taşra medreselerinin canlı kalmasını sağlamak, misyoner faaliyetlerinden bunalan Anadolu'da ulemanın azalmasına karşı alınan tedbirlerden biri

olmalıdır. Bu tedbir zamanla sonuç vermiş olmalı ki 1908'de Konya'ya gelen Avrupalı bir seyyah, Charles Woods *La Turquie et ses Voisins* (Paris, 1911) adlı kitabında, artık İstanbul'dan Konya'ya ders görmek için öğrenciler geldiğini yazmıştır.

Taşrada yüksekokulların tesisi konusunu her fırsatta hatırlatmaya devam eden Ferid Paşa başka bir layihasında ABD ve Avrupa'dan örnekler vermektedir (BOA, Y.PRK.UM 58/95, 1320 Ra 11/ 17.6.1902). Mesela, Rasathane'nin şubeleri kurulmalı ve bunlar ABD ve Avrupa'dakilerle "*daima te'âtî-i malumatta bulunmalı ve neşriyat-ı*

Mesela, taşradaki medreselerin perişan halinden dolayı gençlerin tahsillerini tamamlamak üzere İstanbul'a akın etmeleri üzerine vilayetlere bu göçü önlemelerini isteyen bir irade gönderilmiştir.

müfide ile halkı aydınlatmalıdır." Bir dâru-lmûsikî (konservatuvar) tesis edilmeli ve daha liselerde musiki öğretilmelidir. Anadolu'da Protestan vaizlerin doktor kılığında dolastığını ve her yerde ecnebi tabiplere rastladığını yazan Ferid Paşa'ya göre, yerli tabipleri çoğaltmak üzere yeni tıbbiyeler tesis edilmeli, mekteplerde hıfzussıhha dersleri okutulmalı ve yeni hastaneler açılmalıdır. Her vilayetin özelliğine göre okullar kurulmasını öneren Ferid Paşa Cezayiribahrisefid (Akdeniz Adaları), Trabzon ve Kastamonu'da kaptan ve makinist yetiştirecek bahriye mektepleri açılması gerektiğini vurgulamaktadır.

Aslında on altı büyük boy sayfadan oluşan Eylül 1901 layihasında en kapsamlı kısım eğitimle ilgilidir. "Umur-ı Maarif" başlığı altında "Vilayet maarif ve mekatib-i umumiyesinin ıslahı için, üç buçuk seneden beri köy-

lere kadar her tarafı defaatle devr u teftiş ile bir fikr-i sahih hasil ettim", diyerek başladığı kısım tam on iki sayfadır. Dokuz başlık altında işlenen konular şunlardır: Mekatib-i Sıbyan ve İbtidaiye, Maarif Komisyonları, Mekatib-i İbtidaiyeye aid Varidat, Mekatib-i İbtidaiyenin Islahatı Hakkında Mütalaat-ı Acizanem, Darülmua'llimîn, Mekatib-i Rüşdiye, Mekatib-i İ'dadiye, Mekatib-i Gayrimüslime ve Ecnebiye ve Vilayet Maarif İdaresi. Aşağıda, Vali Avlonyalı Ferid Paşa'nın eğitim sistemiyle ilgili keskin eleştiriler içeren bu raporunun sadeleştirilmiş özetini okuyacaksınız.

1. Sıbyan Mektepleri

Muallimlerin yetkin olmamaları ve eski tarzda eğitim vermeleri nedeniyle bu ilkokullarda yıllarca okuyan zavallı çocuklar hiçbir şey öğrenemeden mektebi terk etmektedirler. Muallimlerin çoğu geçinemediklerinden, camilerde imamlık ve ilaveten ziraat, bağcılık ve esnafılık yapmaktadırlar. Bu muallimler medreselere biraz devam eden ve malumatı sırf Kuran-ı Kerim'den ibaret bulunan yetersiz kişilerdir.

Dahiliye Nezareti'nin bir tebliğine göre her ne suretle olursa olsun ahaliden yardım toplanması yasaklanmışken, mekteplerin inşa, ıslah ve çoğaltılması hususunda yardımseverlere müracaat olunması hakkında Maarif Nezareti'nden gelen tebliğatin nasıl uygulanacağı konusunda memurlar şaşkınlık içindedir.

Vilayet matbaasında bastırılan kırk bini aşkın cüz, elifba ve kıraat risaleleri ücretsiz olarak her tarafa dağıtılmışsa da bu miktarın yetersiz olduğu açıktır. Kasaba ve köy mektepleri için gereken kitapların düşük fiyatlarla temini sağlanamamakta, uygulanması imkansız ders programları tanzim edilmekte ve bu ders programları sık sık değiştirilmekle fakir öğrenciler kitap değiştirmeye mecbur edilmekte, yerinde

toplanmış olan vergilerin harcanmasında yerel memurlar zorluk çıkarmakta, bazı kitapçılara menfaat sağlamak maksadıyla mühürsüz kitapların fakir çocukların ellerinden toplanması emredilmektedir. Maarif Nezareti (Eğitim Bakanlığı) memurları valiliğin bu konularla ilgili çalışmalarında güçlük çıkarmaktadır.

Bir memlekette icra edilecek ıslah tedbirlerinin temeli hususî mekteplerin (özel okulların) çoğaltılması olmalıdır. Bunun için vilayette üç buçuk senede dört-beş yüz mektep vücuda getirilmişse de nüfusa oranla bu rakamın da yetersiz olduğu muhakkaktır. Dahiliye Nezareti'nin bir tebliğine göre her ne suretle olursa olsun ahaliden yardım toplanması yasaklanmışken, mekteplerin inşa, ıslah ve çoğaltılması hususunda yardımseverlere müracaat olunması hakkında Maarif Nezareti'nden gelen tebliğatin nasıl uygulanacağı konusunda memurlar şaşkınlık içindedir. Ahalinin yazları yaylalara çıkması nedeniyle ziraat işlerinin yoğunlaştığı dört-beş ayda çoğu yerde tedrisat yapılamaması başka bir sorundur.

2. Maarif Komisyonları

Vazifelerine ve çalışma usullerine dair hiçbir talimat bulunmayan bu komisyonlar daha önce çoğu yerde yok veya sadece ismen varken, bütün liva, kaza ve çoğu nahiyelerde derhal yeniden teşkil edilmiştir. Bu komisyonların sorunları şunlardır:

- Komisyonların başındaki memurlar başka yere tayin edildiğinde yerlerine gelenlerin yeterince maarifperver olmaması, katip ve sandık emininin fahri olması mahzurulara yol açmaktadır.
- Komisyonların hesaplarını sık sık denetleyecek müfettişler istihdam edilmelidir.
- Komisyonların ellerinde mekteplerin idaresi, muallim seçimi, varidat toplanması ile ilgili, mahalli memurlar ve maarif memurlarıyla ilişkilerini düzenleyen bir talimat bulunmamaktadır.

d) Aylık ve yıllık gelir-gider cetvelleri memurların kayıt ve hesap bilmemesinden dolayı muntazam gönderilememekte; dolayısıyla mekteplerin genel durumu bilinmemektedir.

3. İbtidai Mekteplerin Gelirleri

İlkokullara ait varidat 50- 60.000 kuruş iken, şahsi gayretlerle senelik 550.000 kuruşu aşan bir rakama ulaşılmıştır. Bir iradeyle önceki yıllara ait toplanamayan vergilerin ibtidai mekteplere emlak ve akar sağlanması için terk edildiği duyurulmuşsa da bunlardan toplanabilen kısmın bu işlere harcanması konusundaki talepler Maarif Nezareti memurlarınca geciktirilmekte ve zorluk çıkarılmaktadır.

4. İbtidai Mekteplerin İslahatı Hakkında

Mütalaalarım

a) Hisse-i Maarif adıyla alınan verginin bir kısmının yerel ilkokullar için kullanılmaması mükelleflerin haklı şikayetlerine sebep olmaktadır. Bu hissenin bunlara tahsisi uygun olacaktır.

b) Harap olmuş vakıfların gelirleri şartsız olarak maarife kullanılmalı, bunun için uzun yazışmalarla vakit geçirilmemelidir. Yerel maarif komisyonu ile idare meclisinin vereceklere karar üzerine keyfiyet Vilayet İdare Meclisi'nce araştırılıp derhal icraata başlanılmalıdır. Buna göre yeniden ve etraflıca bir talimat kaleme alınıp her tarafa gönderilmelidir.

c) Avarız gelirlerinin tamamının maarif namına zabtı mümkün olmadığına nazaran, bir kısım varidatın maarif sandıklarına alınabilmesi maksadıyla bir usul tesbiti için vilayete salahiyet verilmelidir.

d) Avrupa devletlerinde maarife ve ilkokullara tahsis edilmiş olan paralar dikkate alındığında ve memleketteki durum düşünüldüğünde, ihtiyacın derecesi görülecektir.

e) Bizde ilk ve ortaokullar büsbütün terk ve ihmal edilerek yalnız lise ve yüksekokullar düşünülmemekte ve yalnız göz önünde bulunan İs-

tanbul'daki okulların ıslahına çalışılmaktadır. Vilayetin ihtiyaçları dikkate alınmayarak, burada toplanan maarifle ilgili vergilerin İstanbul'a aktarılması haklı olarak dikkat çekmektedir.

f) Köy mekteplerindeki muallimlere verilecek maaşın resmi olarak temini gerekmektedir. Hocalarına aylık belirli miktar para ya da za-

Maarif Nizamnamesi'ne göre ilkokulların idaresi, ıslahı, çoğaltılması, inşa ve tamiri ahaliye bırakılmıştır. Ahalinin şimdiki takdir ve idrak durumlarına bakılırsa hükümet-i seniyyenin bu hususta daha uzun zaman babalık etmesi gerekmektedir.

hire verileceğine dair köyün ileri gelenlerinden taahhütnameler alınarak bazı köylere gönderilen muallimler daha sonra bu ücretlerini alamayınca geri dönmektedirler. Tahsilin önemini bilmeyen ahaliye babacan devletin müdahalesi gerekmektedir. Köyde toplanacak para maarif sandığında birikmeli ve oradan muallimlere ödenmeli ve bunun takibi için her kazaya müfettişler tayin edilmelidir.

g) Maarif Nizamnamesi'ne göre ilkokulların idaresi, ıslahı, çoğaltılması, inşa ve tamiri ahaliye bırakılmıştır. Ahalinin şimdiki takdir ve idrak durumlarına bakılırsa hükümet-i seniyyenin bu hususta daha uzun zaman babalık etmesi gerekmektedir.

5. Darülmualimîn (Öğretmen Okulları)

Konya'da tahsil müddeti iki yıl olan bir tane gündüzlü Darülmualimîn mevcuttur. Mezunlar sadece Konyalı olduğu için mülhakata (ilçelere ve köylere) gitmek istememektedir. Evvelce yedi talebesi varken, şahsi gayretlerle şimdi doksanı geçmiştir. Tecvidli Kuran-ı Kerim, Arapça, Farsça, Türkçe, Matematik, Tarih, Coğrafya ve Rika yazısı öğretilen bu okula devam edenlerin çoğu medrese talebesidir. Zaten 20 yaş altında öğrenci alınamaya-

cağına göre, Kuran-ı Kerim ile tecvid derslerine ve ilkokullarda okutturulmayan Arapça ve Farsça öğretimine gerek yoktur. Bunlar yerine Pedagoji ve Hıfzussıhha öğretilmelidir. Darülmualimînlerde tahsil müddeti üç seneye çıkarılmalı, program günün ve geleceğin ihtiyaçlarına uygun bir şekilde düzenlenmeli; ya liva merkezlerinde de birer Darülmualimîn açılmalı veyahut vilayet merkezindeki Darülmualimîn'in yatılı olması sağlanmalıdır. Muallimliklere İstanbul'daki Darülmualimîn Rüşdiyesi'nden değil, oranın yüksek kısmından mezun, muktedir ve çok sayıda muallimler tayin edilmelidir.²

6. Rüşdiye Mektepleri

Yirmi yedi rüşdiyemiz varsa da muallim yoktur; olanlar da cahildir. Cahil muallimler mektepleri kahvehaneye çevirmişler; çoğu vakitlerini özel işleriyle geçiriyor, okulları istediklerinde açıp kapatıyorlar.

Muallim-i eweller, henüz öğretim yaşı geçmemiş genç ve faal yeni muallimlerle değiştirilmelidir. Rüşdiyelere en az üç muallim tayin edilmelidir. Sık sık değiştirilen ders programlarının ıslah edilerek artık bir müddet olsun değiştirilmemesi gerekir. Gayretli muallimlerin zam ve nişanla ödüllendirilmesi münasiptir. Toplam bine yakın mektep bulunan geniş bir vilayette bir müfettişin bile istihdam edilmemesi, İstanbul'daki müfettiş sayısı ile kıyaslandığında dikkat çekicidir; hemen bir sermüfettiş ve bir muavin tayin edilmelidir. Muallim maaşları yükseltilmelidir. Rüşdiyelerde gerekli ıslah ve tensik çalışmaları yapılmazsa, bunlar ibtidailere dönüştürülmelidir; zira onlar kadar başarılı bir öğretim sağlayamamaktadırlar.

7. İdadiye Mektepleri

Merkezde bir yatılı ve gündüzlü, Antalya'da bir yatılı olmak üzere iki idadi mevcuttur. Niğde, Hamid-ili (Isparta), Burdur, Teke namıyla dört sancak vardır ki bunlardan Niğde livası yedi, Hamid-ili livası altı büyük kazayı havi olup he-

nüz her ikisinde de idadi açılmamıştır. Mektepsizlikten dolayı birçok Hıristiyan çocuğu Atina ve Paris gibi yabancı ülkelerin mekteplerine gidip oralarda Osmanlı terbiyesinin hilafı bir terbiye ile yetişmektedirler. Elliyle sınırlandırılan yatılı talebe miktarı yüze ve iki olan mubassır (belletmen) sayısı en az dörde çıkarılmalıdır. Buna mukabil iki muavinlikten biri lağvedilip hademenin çoğaltılması ve Fransızca dersine muktedir bir zatın tayini gerekmektedir.

8. Gayrimüslim ve Ecnebi Mektepler

On yedisi henüz ruhsatnamesiz yüze yakın mekteb-i gayrimüslime vardır. Zararlı tedarikat ve telkinatın vuku bulmamasına son derece özen gösterilen bu okulların neredeyse tamamında Türkçe okutulmaktadır. Ancak bunlar tahsisat yokluğundan bahisle daima Türkçe muallim tayini talep ve istirham etmektedirler.

Vilayetin hiçbir tarafında ecnebi mektep yoktur. Ancak eski Maarif Müdürü Halil Kamil Efendi zamanında izinsiz verilmiş bir ruhsatname ile Konya'da Fransız papazları tarafından önce erkeklere mahsus bir mektep açılmış ve buraya zamanla ayrıca bir kız mektebi ve şapel ilave edilmiştir. Bu durum Dahiliye Nezareti'ne ve Maarif Müdürlüğü'ne defalarca yazılmışsa da bir cevap alınamamıştır.

9. Vilayet Maarif İdaresi

Bugün vilayet merkezindeki maarif idaresinde çalışan maarif müdürü, muhasebe memuru ve refiki, katip ile sandık eminden ibaret beş muvazzaf memur vardır. ■

dipnotlar

¹ Başbakanlık Osmanlı Arşivi, Y.PRK.UM. 56/21, 1319 C 11.

² Ferid Paşa bir yıl sonra Maarif Nezareti'ni, Darülmualimîn'in yeniden genişletilmesi ve inşası, talebe sayısının artırılması konusundaki acil taleplerine duyarsız kalmakla suçlamış; yıkılmak üzere olan binanın tamirini ertelemenin asla caiz olamayacağını anlatan bir Vilayet İdare Meclisi kararını saraya göndermiştir. Bu kararda, liva merkezlerinde behemehal birer neharf Darülmualimîn açılması ve bundan sonra Darülmualimîn'den mezun olmayanların köylerde imamlığa ve hocalığa tayinden men edilmesi de tavsiye edilmektedir (BOA, Y.MTV 234/142, 1320 C 21).